

L'acollida “on the move” de la infància i joventut que migra sola a Catalunya. Una visió des dels i les professionals

The reception “on the move” of children and young people who migrate alone to Catalonia. A vision from professionals.

REBUT: 20-04-2021 // ACCEPTAT: 20-10-2021

Montserrat Freixa

Universitat de Barcelona

Angelina Sánchez-Martí

Universitat Autònoma de Barcelona

Marta Venceslao

Universitat de Barcelona

Ruth Vilà

Universitat de Barcelona

Resum

Els processos d'acollida del sistema de protecció a la infància esdevenen el punt inicial de l'acompanyament de la infància i joventut que migra sola i del desenvolupament posterior dels seus itineraris socioeducatius. Mitjançant entrevistes semiestructurades, s'ha recollit la visió de 15 educadors i educadores de diferents centres, recursos i organitzacions del sistema de protecció de Catalunya desplegats, principalment, amb l'Estratègia catalana per a l'acollida i la inclusió. Els resultats dibuixen un sistema d'acollida protocol·litzat que es mou en una “doble bipolaritat normativa” com a “menors susceptibles de protecció” i, a la vegada, com a subjectes de control migra-

Abstract

The reception processes of the child protection system become the starting point for the accompaniment of unaccompanied minors and for the subsequent development of their socio-educational itineraries. Through semistructured interviews, we collected the vision of 15 educators from different centers, resources and organizations of the Catalan System of protection, mainly deployed with the Catalan Strategy for reception and inclusion. The results draw a protocolized reception system that moves in a “double normative bipolarity” as “minors susceptible to protect” and, at the same time, as subjects of immigration control. The analysis of the experience lived

tori. L'anàlisi de l'experiència viscuda per aquesta infància des de la visió de les i els professionals que els acompanyen posa de relleu situacions de mobilitat i immobilitat múltiples i permet entreveure els significats ocults i atribuïts de la seva materialització. Mentre transiten pel sistema d'acollida es troben amb nombroses "portes" que reforcen l'efecte embut condicionant els seus itineraris i traduint-se, en masses ocasions, en situacions d'exclusió. Des de l'atenció socioeducativa es conclou que l'acollida ha de possibilitar la construcció de vincles per ressituar-la, dignificar-la i entendre les relacions de poder que la condicionen.

Paraules clau: acollida; infància i joventut que migra sola; infància en moviment; intervenció socioeducativa; mobilitats

by this children from the perspective of the professionals who accompany them highlights situations of multiple mobility and immobility and allows a glimpse of the hidden and attributed meanings of their materialization. While passing through the reception system, they come across numerous "doors" that reinforce the funnel effect, conditioning their itineraries and translating too often into situations of exclusion. From the socio-educational attention we conclude that the reception has to make possible the construction of links to reposition it, dignify it and understand the power relations that condition it.

Keywords: reception; unaccompanied minors; children on the move; socio-educational intervention; mobilities

Introducció

Des de l'àmbit acadèmic de l'atenció socioeducativa, els processos d'acollida esdevenen el punt inicial d'acompanyament d'una persona que participa en un servei i, per tant, de l'establiment de relacions educatives. Com a conseqüència, les vivències derivades de cada procés condicionen els vincles educatius que s'estableixin posteriorment. En el cas concret de la infància i joventut que migra sola a Catalunya, la seva creixent arribada durant els últims 20 anys ha suposat un repte per als sistemes de protecció, els quals s'han vist en la necessitat d'adaptar els seus procediments a les seves necessitats concretes. La Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència (endavant, DGAIA) va crear, a partir del 2016, dos serveis específics d'acollida: d'una banda, el servei de protecció d'emergència i, de l'altra, el servei de primera acollida i atenció integral. Així, quan aquests infants arriben al nostre país es valora la seva condició de menor i de no acompanyat i, posteriorment, són ingressats en centres d'acollida. Com esdevé l'acollida a cada recurs? Quines diferències hi ha entre serveis al llarg del procés? On comencen i acaben els límits de l'un i de l'altre?

En les properes pàgines volem abordar com s'organitza l'acollida d'aquests infants i joves en els serveis creats per la DGAIA i com participen en la construcció dels processos d'inclusió o exclusió de la infància i joventut que migra sola.

Per fer-ho, analitzem la visió dels seus equips professionals. Lluny de ser possible que les intervencions socioeducatives siguin tècniques i neutrals, en essència la tasca i responsabilitat dels seus professionals és precisament adoptar un compromís ètic que humanitzi els contextos on treballen. Per tant, per definició, els professionals de l'educació són cridats a involucrar-se amb les persones que atenen, en diàleg amb les institucions, i imbricant-se en dinàmiques de poder que no poden pas obviar. Acompanyar l'acollida suposa, doncs, contrarestar els processos monolítics de la integració tot qüestionant les injustícies (Vieira, Marques, Prata i Vieira, 2017) i, és per això que esdevé necessari entendre com viuen els diferents recursos i mecanismes d'acollida, conscients que aquests són sempre condicionals.

La seva narrativa forma part dels resultats parcials d'un estudi descriptiu més ampli emmarcat en el projecte I+D “Diálogo intercultural e interreligioso para fomentar la cultura de paz en jóvenes y “Menores Extranjeros No Acompañados” (MENA) en Barcelona y Melilla” (RTI2018-095259-B-I00, MCIU/AEI/FEDER, UE), el qual també ha incorporat en fases posteriors les veus dels i les joves “en trànsit o moviment” (“on the move”). El terme “on the move” fa referència a infants que estan en moviment per diverses raons, voluntàriament o involuntàriament, dins o entre països, amb famílies, altres tutors legals o sense i que són susceptibles de ser acollits pels sistemes de protecció. Inclou: infants desplaçats per conflictes i desastres naturals; infants que són víctimes del tràfic de persones i d'explotació sexual; i infants que es mouen amb les seves famílies o migren sols, per exemple, per buscar millors oportunitats de vida, feina o educació; o, per escapar de situacions d'explotació o abús (ACNUDH, 2016).

Comencem així referint-nos a l'origen etimològic de la paraula acollir que prové del llatí *acolligere*, és a dir, admetre a casa, donar refugi. Aquesta accepció ens remet a una de les pedres angulars de l'atenció socioeducativa: la construcció d'un vincle educatiu que possibiliti l'acompanyament de la persona al llarg del seu procés d'inclusió. Des del camp pedagògic, Meirieu (2001) sosté que només a partir de l'oferiment d'un lloc de seguretat i confiança és possible començar un veritable treball cap a la vinculació social i la construcció d'un projecte vital. En aquesta mateixa línia, la psicologia també ha subratllat la rellevància dels vincles positius i segurs durant la infància i l'adolescència per fomentar els processos de sociabilitat i resiliència (Bowlby, 2011; Cyrulnik, 2006; Gutman, 2009). Des de l'enfocament de l'ètica de la cura dins dels feminismes, investigadores com Carol Gilligan també defensen les relacions i els vincles humans com a fonamentals per al funcionament d'una societat global i interdependent (Gilligan, 2014), alhora reconeixent que la cura de l'altre és un procés altament complex que cal posar al centre del terreny analític per ressituat-la, dignificar-la i entendre les relacions de poder que comporta i que també la condicionen. És per això que els dispositius d'acollida adreçats a la infància i la joventut en trànsit

esdevenen crucials. Com a primer contacte amb el sistema de protecció, les seves repercussions i impactes condicionaran el desenvolupament dels posteriors itineraris educatius determinant, en molts casos, la implicació o, per contra, el rebuig de la persona. Diferents recerques han abordat la importància de cuidar aquest primer moment per facilitar un acostament a la infància migrant, per exemple, evitant les suspicàcies amb que les autoritats i els equips professionals reben als menors, prioritzant l'ús de les seves claus culturals a l'acollida o fomentant la presència dels intèrprets (Kohli, 2006; Perazzo i Zuppiroli, 2018; Westwood, 2012).

No podem deixar d'assenyalar que l'objectiu del conjunt de dispositius que intervenen amb els mal anomenats "MENA" (Vilà, Freixa, Sánchez, Massot i Ruiz (2020) és garantir drets i treballar per aconseguir la seva emancipació i inserció social. Aquest fet es constata en la documentació i els materials elaborats per dissenyar els programes, projectes i línies d'actuació. Així, l'Estratègia catalana per a l'acollida (Departament de Treball, Afers Socials i Famílies, 2021) té com a objectiu acollir i incloure la infància i joventut que migra sola perquè pugui decidir en llibertat el seu projecte vital, sent la primera línia estratègica garantir els seus drets i millorar la primera atenció. Aquests es conceben com a necessitats d'una doble protecció: d'una banda, per la seva minoria d'edat i, de l'altra, perquè inicien el procés migratori sense la companyia d'una persona adulta referent enfrontant-se a la militarització de les fronteres del sud d'Europa i als seus efectes (Perelló, 2015).

No obstant, el sistema de protecció d'aquests joves en trànsit està travessat per allò que Martín-Palomino (2012) ha anomenat *bipolaritat normativa*, en al·lusió a la paradoxa per la qual són considerades persones d'especial protecció, tal com articula la Convenció dels Drets de la Infància, alhora que queden subjectes al control fronterer per la seva condició migratòria irregular jurídica i administrativa. El Dret espanyol delimita que "menor estranger no acompanyat" és la persona estrangera, menor de 18 anys, sense venir acompanyada i en risc de desprotecció (Llei Orgànica 4/2000, de 11 de gener). Dit d'una altre manera, pel fet de ser menor d'edat queda inscrita en els protocols de protecció a la infància, sense deixar de vincular la seva situació a les regulacions pròpies de la Llei d'Estrangeria.

Aquesta definició conceptual de joves menors d'edat sense referents com a subjectes de drets i, alhora, de control dona lloc a l'existència de diferents normatives assistencials (Suárez 2004) que poden repercutir negativament en els propis processos d'acollida. En aquest sentit, es planteja que atorgar-los l'estatus jurídic-legal de persona estrangera els posiciona en el límit de l'estat de dret, tot estant dins del sistema de protecció infantil (Bravo i Santos-González, 2016; Calvo i Shaimi, 2020; Empez, 2020; Peláez, 2018). La regulació de la minoria d'edat i l'estrangeria, els dos factors que determinen els drets dels quals és titular,

provoca situacions de conflicte legal i obstaculitza el procés d'integració a la societat d'acollida. La concepció paradoxal com a menor d'edat i, simultàniament, migrant li dona drets, però amb limitacions. Es vincula la seva situació a la llei d'estrangeria amb les seves regulacions d'estada i residència, una mena d'aïllament jurídic que, com es veurà, pot provocar bloqueig, inseguretat i frustració (Calvo i Shaimi, 2020; Empez, 2020) en persones que, cal recordar-ho, estan emparades pel sistema de protecció a la infància. En els últims anys, l'ambivalència ideològica i institucional dels règims de control migratori ha provocat una clara preocupació pels drets i necessitats de la infància en moviment (Bhabha, 2019), la qual ha comportat que es comenci a treballar en procediments, polítiques i pràctiques de migració legal i segura —encapsulades en l'Objectiu de Desenvolupament Sostenible 10.7—, per prevenir la tracta de menors i millorar els serveis de protecció. Així doncs, conscients de les dificultats intrínseques d'aquest sistema, el propòsit últim d'aquest article no és altre que analitzar com s'organitzen i com condicionen els itineraris d'acollida per poder contribuir així en la reflexió de la recerca d'estratègies que brindin processos d'acompanyament que permetin una integració plena al territori.

Metodologia

Per recollir la visió dels i les educadores que treballen a la DGAIA amb infants i joves que migren sols a Barcelona s'han dut a terme 15 entrevistes semiestructurades. L'objectiu d'aquestes ha estat (a) captar les necessitats socioeducatives, expectatives i relats de futur dels infants i adolescents en trànsit que fan ús del sistema de protecció a Catalunya des de la perspectiva dels equips professionals; així com, (b) d'identificar reptes i millores per als centres, recursos i organitzacions.

El mostreig va ser intencional i representatiu dels centres, considerant la següent tipologia d'organització de la constel·lació de serveis del sistema de protecció de la DGAIA, per tal de garantir la inclusió d'educadors i educadores de tots i cadascun dels serveis que atenen aquests joves: (a) servei de protecció d'emergència, (b) servei de primera acollida i atenció integral, (c) pisos per a joves entre 16 i 18 anys, i (d) Centre residencial d'educació intensiva (CREI) i Centre residencial d'acció educativa (CRAE). La selecció del mostreig intencional es va basar en el que Patton (1990) considera la inclusió d'un nombre de casos típics o rics en informació per l'objecte d'estudi que, en aquest cas, garanteixen que les lògiques de l'acollida puguin ser analitzades en profunditat.

De l'anàlisi qualitativa de les entrevistes amb el suport del programari CAD-QAS Nvivo 12, s'han extret les grans dimensions que aglutinen les diferents categories: centre o servei, aspectes organitzatius i de gestió, àmbits i modalitats

d'intervenció, altres situacions i necessitats, propostes de millora, percepcions sobre la infància migrant i formació i competències dels educadors/es. En el marc de l'anàlisi qualitativa resultant, centrem la nostra atenció en els resultats parcials obtinguts en la dimensió dels centres o serveis amb el propòsit d'endinsar-nos en la percepció de les i els professionals sobre l'acollida d'aquests infants i joves.

Resultats

La “primera porta” d'entrada al sistema de protecció: els Mossos d'Esquadra

Després d'haver viscut trànsits geogràfics de gran inestabilitat i extrema dificultat per trepitjar territori espanyol, amb processos migratoris disperss i motivacions molt diverses (Abderrahman, Ruiz, i Vilà (2018), la infància migrant que arriba a Catalunya entra al sistema de protecció per la porta dels Mossos d'Esquadra fent-los subjectes del control fronterer fruit de la necessitat de regularitzar la seva situació administrativa. Amb la identificació policial es fa palès que es considera dubtosa la seva minoria d'edat perquè d'ella depèn l'assignació d'una plaça per part de la DGAIA. Les proves existents per determinar l'edat han estat sempre molt qüestionades pel marge d'error que tenen i per la conseqüència que se'n deriva del seu resultat: protecció o expulsió, la doble polaritat normativa. Peláez (2018) explica que inicialment aquestes proves es feien únicament als joves migrants sense documentació, però que malauradament s'han fet extensibles a molts altres casos dels quals es dubta de la seva validesa incidint en la seva vulnerabilització. El mateix passa amb els que arriben a altres ciutats a través de les tanques, el mar o zones frontereres, on sovint s'hi troben equipaments que fan reconeixements mèdics i sanitaris, si s'escau, per a després ser derivats a la policia per tramitar la seva filiació (Perelló, 2015). Aquests equipaments mèdics i policials constitueixen una de les seves primeres experiències un cop han travessat la frontera. El contacte amb els cossos i forces de seguretat suposa l'assignació d'una marca diferencial com a subjectes portadors d'una amenaça que és necessari controlar. Un fet que interfereix en el seu posterior recorregut pel circuit de protecció, ja que molts no disposen de documentació o bé aquesta no existeix en el país d'origen (Peláez, 2018).

Aquests encontres amb els cossos de seguretat s'entenen com un “tràmit breu” però “necessari” per a l'assignació d'un adolescent no acompanyat a una plaça d'un centre d'acollida integral, malgrat que suposen la vulneració dels drets de la infància. Així ha estat, per exemple, en els moments de més sobreocupació dels centres. No disposar de places suficients ha comportat que els menors passin moltes hores —fins i tot dies— a les dependències policials de l'Oficina

d'Atenció al Menor, o a altres comissaries del país, tal com denunciïn les i els educadors socials que treballen a Fiscalia de Menors a l'Oficina d'Atenció al Menor de Mossos d'Esquadra (OAM): “Pasaban a los calabozos de la fiscalía de menores (...) No eran las condiciones óptimas. Sobre todo el aislamiento que suponía para ellos” (bcn8; cod1.3; ref2).

Amb aquest circuit d'accés al sistema de protecció, els protocols i les lleis passen per davant de la vida d'aquests joves, que, en molts casos, arriben amb necessitats sanitàries i emocionals peremptòries. Aquestes pràctiques deixen fora de l'acollida institucional a molts joves i pressuposen que els farà desistir (Giménez, 2011). No obstant això, la realitat mostra que continuen arribant al territori, un fet que ens convida a pensar que les expectatives d'un futur millor continuen sent majors que els riscos que implica materialitzar els projectes migratoris.

A les comissaries es posa de manifest, com a mínim, una de les obligacions més urgents de l'acollida: les necessitats bàsiques (Gómez Mundó, 2012). Per això, els i les educadors socials d'aquest servei —que entenen el seu ofici des de la relació amb la vida— intenten un primer vincle amb l'adolescent, encara que per naturalesa sigui esporàdic, donant a conèixer quina és la seva situació jurídica i administrativa en el territori, mentre es coordina l'atenció humanitària més elemental.

Me llega un niño de debajo de un camión. La primera necesidad es orientarlo (...) y a partir de aquí coordinarme con DGAIA, fiscalía y demás, para determinar la edad y poder derivarlo (...). Compartíamos servicio con los mossos, con lo cual la relación era siempre mucho más de confianza con los educadores (...) Pero es verdad que en 24h tampoco generábamos mucho vínculo. Era un servicio muy asistencial donde se proporcionaba duchas, ropa, comida y demás. Se les explicaba donde iban a parar y el sistema de DGAIA y demás. (bcn8; code1.3; ref4)

Aquest primer encontre en una comissaria —que, recordem, forma part d'un dispositiu més ampli destinat a mantenir l'ordre social— provoca que les ulteriors intervencions socioeducatives estiguin marcades per una certa desconfiança per part dels joves, on s'estableixen relacions unidireccionals subjecte-objecte (Marco, 2017). Podríem dir que es tracta de una violència institucional que, considerant-los infants “sense capacitat d'agència”, encarna una forma de vulnerabilitat d'allò que Butler (2010) ha anomenat *vida precària*. Sabem que els encàrrecs que està rebent el camp social educatiu contemporani escoren d'una manera cada cop més clara cap al control i la contenció (Venceslao i Marí, 2021), reificant en molts casos aquestes formes de precarietat. No obstant això, trobem professionals que intenten allunyar-se d'aquesta lògica de control per oferir als joves espais on acollir aquesta vulnerabilitat i brindar-los eines que els permetin

continuar amb el seu projecte migratori. És en aquest sentit que han sorgit iniciatives del tercer sector, com el Dispositiu d'Atenció Immediata, per estalviar-los dies d'espera a la comissaria. Al mateix temps, la DGAIA ha proposat l'habilitació d'espais residencials amb equips professionals per prioritzar la salut i el benestar a l'espera de la identificació policial. Són els centres de protecció d'emergència.

La “segona porta”: els centres de protecció d'emergència

Aquests centres són els responsables de determinar la tutela d'infants i joves i de garantir les necessitats bàsiques quan les estructures socials i econòmiques de suport necessàries estan absents. Proporcionen de forma temporal allotjament, higiene, alimentació, vestimenta i una primera atenció integral, mentre s'enllesteixen els tràmits d'identificació. Podríem definir que aquesta primera acollida és la de “sostenir la vida en els seus aspectes més bàsics: la roba, l'aliment, la higiene...” (Gómez Mundó, 2012, pp. 129), mentre s'inicien múltiples tràmits administratius en vistes de regularitzar la seva situació. En el transcurs, es sol·liciten molts documents —l'acta de naixement, el certificat escolar...—, la qual cosa implica peticions als consolats i/o ambaixades fent palesa la lentitud dels processos que requereixen de molta burocràcia per part de les administracions i els controls de frontera.

Al ser centres concebuts com “d'urgència” no hi tenen cabuda el disseny de projectes educatius individuals (PEI), entesos com la concreció d'intervencions socioeducatives personalitzades per aconseguir l'emancipació i l'autonomia d'aquestes persones (Bravo i Santos-González, 2017). Per tant, les entrevistes mostren que aquests centres fan una acollida que està molt protocol·litzada i on, novament, es nega als joves la seva capacitat d'actuar i prendre decisions enmig de les estructures de poder on s'inscriuen (Bluebond-Langner i Korbin, 2007). Els resultats assenyalen que les seves vivències abans i després de posar els peus al territori espanyol tenen un impacte profundament deshumanitzador, que sovint fa que apropar-se i vincular-se educativa i emocionalment sigui una tasca plena d'obstacles: “Vienen con un hermetismo brutal (...) porque han pasado un proceso migratorio e institucional muy complejo (...) sobre todo muchísima desconfianza por la incertidumbre de no saber dónde van” (bcn8, cod4.5, ref7).

L'aplicació rígida dels protocols encotilla les possibilitats que tenen els i les professionals d'obrir espais educatius a partir dels quals establir vincles transformatius. Mentre es manté als joves en un limbe d'incertesa, la intervenció socioeducativa consisteix en normativitzar les conductes que s'admeten en els centres per fer possible el seu funcionament. Aquesta normativització legitima pràctiques que disciplinen les interaccions socials quotidianes i que entren en contradicció

amb el treball més socioeducatiu: "Si hay que hacer contención física, se hace contención física y después de que se haya relajado el ambiente, pues, se intenta hacer intervención educativa con ellos" (bcn13, cod3.13, ref1)

Enmig de pràctiques de contenció i de regulació del dia a dia, en aquests centres es considera que els joves necessiten temps per ubicar-se, per després desplegar suports psicològics per iniciar treballs en relació amb el dol migratori, si s'escau, i també per articular des del treball social el procediment jurídic i administratiu que exigeix aconseguir la documentació necessària per respondre a les necessitats per les quals van migrar. Tanmateix, com assenyala Martínez (2020), un dels principals eixos de l'acollida en aquest moment hauria de ser oferir espais per possibilitar la construcció del futur a partir del relat del passat: "el passat com a construcció del present i del futur" (p. 102). Contràriament, és durant la gestió de la documentació que s'ofereix la possibilitat als joves de poder dissenyar, preveure i conèixer el seu futur, tal com explica la següent professional.

Se les da 1 o 2 días y entonces pasan a hablar con la trabajadora social. Ella le explica como es el procedimiento según qué documento tenga, cuál va a ser su camino, y luego pasa a hablar con la psicóloga que le ayuda con el tema de dónde viene, por qué viene, qué quiere conseguir, qué necesidades trae, cuál ha sido su experiencia en el viaje... Esa parte es muy, muy importante; nuestro centro, por suerte, es muy familiar y ellos a medida que van cogiendo confianza... (bcn14, cod2.2, ref2)

Com veiem, l'administració situa aquests joves en un espai de control que els examina abans de ser tutelats legalment i que obliga a que siguin "estudiats" pels mateixos professionals que els han acollit. En aquest context, es fa complex que entri en joc "la paraula" i la "comunicació fluida" com a estratègies d'intervenció per acompanyar el procés d'acollida. Només en algunes ocasions, els centres compten amb personal que coneix les llengües parlades pels i les joves i/o amb traductors, de manera que les oportunitats per establir relacions de confiança són poques amb joves que desconeixen l'idioma, els codis culturals i que es troben amb què els itineraris obligats per l'administració no sempre responen a les seves expectatives.

Únicament si tota la documentació d'identificació és correcta, i no existeix cap dubte de la seva minoria d'edat i situació de desemparament és que l'estada en aquest centre pot ser curta, a l'espera de la derivació cap als centres de primera acollida i atenció integral. Per contra, amb la dilatació en el temps dels tràmits inicials i la prolongació del pas dels joves per aquests centres, es deixa en mans de la voluntat dels equips professionals la materialització d'alguns PEI, sense comptar amb les estructures i recursos necessaris per oferir espais adequats i coordinats d'atenció individualitzada als quals poder donar continuïtat en els serveis posteriors.

Las personas que acaban de llegar, entrarían directamente a llegada y irían avanzando, dependiendo del estado de sus papeles. Pero también es cierto que tenemos en consideración otras cosas que hablamos en equipo, dependiendo de este seguimiento más personalizado que es necesario (...) el PEI, es algo que está por llegar... (bcn12; cod2.2; ref2)

Si l'objectiu fos realment la inclusió, més enllà del recolzament informatiu i instrumental que se'ls ofereix als joves (Mels, Derluyn i Broekaert, 2008), o la reducció del sentiment d'aïllament que sovint és possible per les experiències que tenen compartides (Wade, Sirriyeh, Kohli, i Simmonds, 2012), s'afavoriria la generació d'espais de connexió amb l'entorn del centre per incentivar la possibilitat de generar xarxes personals bàsiques (Martínez, 2020) i no de contenció. Tanmateix, només de forma esporàdica es té capacitat de desplegar programacions d'activitats d'alfabetització, tallers lúdics i/o de formació per al treball. Els i les professionals s'enfronten a un periple de situacions per reconvertir un primer encàrrec de caire assistencialista en un de socioeducatiu utilitzant els poc mitjans comunitaris que tenen a l'abast.

La "tercera porta": els centres de primera acollida i atenció integral

Esdevenint ja el tercer moment d'institucionalització, el circuit de protecció marca que la infància i joventut que migra sola sigui derivada als centres de primera acollida i atenció integral. Com abans, en aquests dispositius, els joves continuen en procés d'observació i del resultat d'aquest depèn el seu posterior recorregut pel circuit de protecció a la infància. La derivació cap a un altre recurs necessita prèviament de l'elaboració d'un diagnòstic o estudi del "cas" mitjançant el qual es decreta el desemparament preventiu i la mesura de protecció a aplicar: CRAE, CREI, pisos tutelats... Els equips multidisciplinaris dels centres, formats per psicòlegs, pedagogs, metges, treballadores socials i educadores, eleven aquesta decisió a la DGAIA, tot esperant la seva confirmació.

Haces la exploración de la situación familiar, social, personal, en el territorio, en el centro. (...) Sacas factores de riesgo y de protección y a partir de ahí, decides. (...) Suele ser una decisión de equipo (...) multidisciplinar e interdisciplinar. (...) La DGAIA tiene que validar jurídica y técnicamente para pedir la plaza dónde sea. (bcn10, cod4.5, ref2)

Aquesta forma de treball establerta restringeix novament les possibilitats reals de que el joves puguin ser protagonistes, en una situació que es veu agreujada pel desconeixement dels codis culturals i les dificultats lingüístiques. Aquí

ressorgeix la importància de la relació educativa que s'hauria d'establir entre el jove i la seva referent, com a responsabilitat ètica que no pot ni hauria de ser evadida (Sánchez-Rincón, 2020).

Donat que en aquest centre pot desaparèixer la condició de temporalitat tot i no ser pensat com a tal, aquesta relació educativa aconseguix prendre rellevància durant l'elaboració del PEI, el qual esdevé l'element central del treball quotidià amb els joves. El PEI s'entén com el recurs que conté les eines adequades per desencadenar canvis en les seves vida, de manera que no és fins arribat aquest punt que l'objectiu principal de l'acollida posa el focus en la integració social i emancipació dels joves. Com a conseqüència, per primera vegada se'ls fa partícips de la configuració de les seves trajectòries; se'ls escolta per poder-los acompanyar. I com més desenvolupada està la relació educativa, més s'adequa aquest projecte a la consecució de les expectatives que tenien a l'arribar al territori perquè es tenen en compte i s'integren per reconfigurar els seus itineraris.

Així, en aquests centres és on es comença a donar resposta a necessitats formatives i de xarxa, les quals tenen el potencial d'incidir en la millora de la seva autonomia per tal de preparar-los per sortir de les situacions d'institucionalització viscudes, si és possible. Tanmateix, la lentitud dels processos administratius provoca que molts joves no disposin de la documentació necessària per garantir la seva inscripció i participació plena en múltiples situacions, tals com la inscripció i matrícula en diferents recursos, qüestionant completament les seves possibilitats d'integració. No poden, per exemple, participar en la lliga de l'esport que practiquen, obtenir el títol de la formació que cursen o, fins i tot, participar de les sortides i excursions de l'institut com els seus companys/es. El problema de l'exclusió múltiple que viuen es concep per part dels professionals com un problema a resoldre.

El tema de los papeles es la piedra angular de todo proyecto formativo (...), y por extensión de nuestro proyecto como educadores. (...) Yo no puedo apuntar al Servei de Ocupació Català a un chaval si no está empadronado, y no lo puedo empadronar si no tiene los papeles. Por mucho que el joven tenga buena voluntad y se comporte muy bien en el centro, si no tengo los papeles, es que no se puede inscribir a ningún recurso, con lo cual (...) la integración en el país de acogida es nula. (bcn8, cod4.5, ref9)

Aquestes situacions generen molta frustració en els joves i poden arribar a sostenir-se durant llargs períodes de temps. Quelcom difícil de gestionar, de manera que els vincles socioeducatius establerts trontollen fàcilment i el control queda, doncs, fora dels límits de l'exercici d'aquests professionals.

La “quarta porta” dels centres residencials

Sigui quina sigui la proposta de centre residencial —CRAE, CREI o pisos tutelats—, en teoria totes elles han de possibilitar una vida habitable (Gómez Mundó, 2012) que es tradueixi en unes instal·lacions adequades i una organització de qualitat del temps. Tanmateix, aquesta idea de qualitat i benestar entra en contradicció amb la realitat viscuda pels joves. En aquest moment del circuit d’acollida, la frustració dels joves és evident i va en augment. A mesura que s’acosten a la majoria d’edat, veuen encara més reduïdes les possibilitats que tenen d’aconseguir la residència i el permís de treball, la qual cosa es barreja també amb la gran frustració de les educadores que segueixen intentant treballar des de la relació educativa.

Els CRAE elaboren el PEI anualment i el revisen cada sis mesos per adaptar-ne, si cal, els objectius. En cas que existeixin PEI elaborats prèviament, el tutor o la tutora del jove els revisa i fa una nova proposta en un període curt de temps. El següent educador explica com de llarg i difícil és aquest procés:

Cada educador/a hace a sus tutorados un PEI donde se proyectan diferentes aspectos de su desarrollo social y personal, aspectos familiares, de salud, educativo, de la sexualidad, relacional... (...) te dan hasta 45 días. Es un proyecto largo (...) y también tienes que entender, estudiar, observar, al chaval. Este tiempo es totalmente insuficiente (...) tienes que fijar objetivos, qué quieres trabajar, la necesidad, y después la metodología que vas a utilizar, la temporalidad y determinar unos criterios para evaluar. (bcn6, cod2.2; ref3)

Veiem com els temps institucionals friccionen amb els temps educatius. La construcció dels vincles educatius imprescindibles per treballar amb les i els joves requereix d’un temps dilatat (Sánchez-Rincón, 2020) que rarament encaixa amb els procediments dels centres ni amb els trànsits esglaonats pel circuit d’acollida. De nou, ens trobem amb la rigidesa de protocols estandarditzats escorats més en la gestió de certs segments poblacionals que en el treball educatiu. Així, ens confrontem amb la lectura paradoxal de que els dispositius de protecció a la infància migrant esdevenen mecanismes de control social més que espais d’emancipació i integració.

Tanmateix, en els pisos tutelats, el PEI es transforma en PTI (Pla de treball individual), la qual cosa pot suposar un salt qualitatiu en l’atenció dels i les joves ja que permet una major personificació i individualització: “a partir de ahí se intenta dar atención a cada sujeto atendiendo sus particularidades. (...) Las educadoras tienen un contacto muy directo con los chicos; hacen los acompañamientos” (bcn11; cod2.2; ref3). Els pisos tutelats permeten l’apertura d’espais per l’acció educativa més amplis que altres recursos del circuit de protecció ja

que els PTI s'incardinin, precisament, en les singularitats, interessos i projectes del propi jove.

Per part seva, els CREI encarnen un dels recursos més controvertits del sistema de protecció. Si bé tenen un encàrrec educatiu, s'adrecen a menors tutelats a partir dels 12 anys considerats problemàtics per la seva conducta disruptiva, la qual cosa comporta que el seu funcionament i model d'intervenció es concebi, per molts, com a carcerari. A tall d'exemple, l'equip professional visibilitza que en ell els trànsits són encara més complexos, la qual cosa deriva en masses ocasions en escapoliment, posant en evidència que les lògiques institucionalitzades del sistema de protecció segueixen sense encaixar amb les expectatives i necessitats dels joves.

No les interesa estar institucionalizados (...). [N]ormalmente se quedan, pero sí que habrá un tanto por ciento mínimo que están en el limbo este "de salgo, delinco, paso tres días en comisaria, vuelvo a salir, me mandan a un centro, vuelvo a delinquir y siguen ahí la rueda" ¿no? (bcn1, cod4.5, ref1)

Els agents policials són presents en els trasllats, la qual cosa reforça la construcció de l'adjectivació dels joves com a "conflictius" i genera desconfiança entre ells posant en escac la tasca educativa: *Ese traspaso es como bastante repugnante (...). Los cogen y los meten a la furgó, "a dónde voy", "no te lo voy a decir" y se te llevan (...). Todo esto es DGAIA (...). Los centros de acogida son un apéndice de justicia juvenil.* (bcn2, cod4.5, ref1). Com a resultat, les entrevistes indiquen com alguns educadors es mostren crítics davant aquesta tipologia de centres. Mentrestant, altres no només els justifiquen sinó que els reclamen sota l'argument de que els CRAE no compten amb les condicions necessàries per treballar amb joves classificats com "problemàtics", es dir, tots aquells que queden fora dels estàndards de normalització.

La "porta de sortida": la majoria d'edat

La porta de sortida s'obre quan la persona arriba a la majoria d'edat. Esdevé el moment per excel·lència d'expulsió definitiva del sistema. El centre on viu ja no pot seguir sent la seva residència perquè la tutela dels serveis de protecció del menor només tenen validesa fins aquest moment. Segons les professionals, la DGAIA demostra fer esforços per evitar l'expulsió immediata. Tanmateix, aquesta no expulsió està condicionada. Sempre que hagin mostrat conductes de bon comportament, es deriva a altres centres, pisos tutelats o es garanteix la continuïtat en el mateix centre fins els 21 anys a l'espera d'una possible regularització de la seva situació administrativa.

Tenemos chicos que tienen los 18 años de hace tiempo, pero se ha llegado a acuerdos para que puedan mantenerse dentro de nuestro sistema, siempre y cuando no generen un conflicto. Como tienen ese buen comportamiento y son chicos que se les están tramitando cosas que llevan tiempo, se sobreentiende que al final lo hemos provocado nosotros que lleve tanto tiempo aquí. (...) Cada tres meses se revisa y si su situación sigue en stand by —porque el pasaporte no ha llegado, porque no hay un piso, etc.— se les mantiene todavía. (bcn14, cod4.5, ref3)

Tot i que el marc jurídic espanyol inclou algunes normes sobre integració a nivell nacional, i que, a més, hi ha una Direcció General d'Estrangeria i Immigració adscrita al Ministeri de l'Interior i un Fòrum per a la Integració Social dels Immigrants, en la pràctica, l'obligació d'integrar els migrants recau directament en les autonomies. El resultat d'aquesta descentralització és un mosaic de 17 plans d'integració completament diferents, que segueixen línies disperses i que funcionen de manera irregular. Les persones entrevistades destaquen aspectes diferencials quant a la situació d'institucionalització viscuda pels joves en funció de si arriben a una comunitat autònoma o altra, no només a nivell de la presència major o menor d'infants i joves migrants, sinó també de les diferències que hi ha a nivell legislatiu, amb sistemes i itineraris també diversos, la qual cosa es converteix en un problema quan transiten d'un espai a un altre.

Nos encontramos chicos que vienen de Melilla con el NIE, pero ya en la calle. Y vienen aquí porque les dicen que aquí los podemos acoger. Y eso es una putada, hablando claro, porque los chavales ahí están como menores, pero no tienen la política que tenemos en Catalunya, que de 18 a 21 tenemos alargamiento, ayudas, vivienda. Entonces allí, cuando cumplen los 18 (...) les dicen, “no, no, no, ya tienes 18, tienes tu NIE, vete a Barcelona que allá te darán ayudas”. Vienen aquí y como no son ex tutelados por la Generalitat, que son ex tutelados de allí, no tienen nada. (bcn3, cod4.5, ref4)

Aquests processos de selecció dels joves que poden continuar i els que no són un clar exemple de l'efecte embut que es viu en el sistema d'acollida i una forma de control selectiu que dona permís només als considerats com a “normatius”. A més, aquesta oportunitat de continuïtat és una mesura novament temporal. A aquestes situacions se n'hi sumen altres de gran controvèrsia com que la documentació tramitada —en cas que s'aconsegueixi— arribi caducada després de llargs períodes burocràtics, la qual cosa planteja, d'una banda, noves problemàtiques per molts joves sense recursos econòmics i, de l'altra, la necessitat de decretar noves mesures per donar-hi resposta. Així, el sistema de protecció torna a confrontar-se amb el seu encàrrec paradoxal: les funcions educatives vers la funció de control i gestió de la població migrant.

Algunos chicos han conseguido el NIE pero resulta que al recogerlo prácticamente tienen que volver a renovar, ya como mayor de edad, por tanto, si no tiene ingresos mensuales demostrables, no lo puede hacer. Y si el permiso de residencia que se les puede tramitar no permite permiso de trabajo, ¿cómo va a tener ingresos? Y ¿cómo va a poder renovar? (bcn3, cod2.5; ref6)

Malauradament, no són pocs els casos en els quals els joves es queden en situació de desemparament als 18 anys. Segons la Llei d'Estrangeria, per tal que els joves migrants ex-tutelats puguin incorporar-se al mercat laboral necessiten un permís de treball. Per tramitar-lo, un requisit indispensable és tenir una oferta de treball de jornada completa o mitja jornada sempre que superi el salari mínim interprofessional. Això en el cas que el jove compti amb un permís de residència no lucrativa, ja que per aquells que estan en situació irregular, l'accés es torna encara més difícil. Ara bé, la reforma de l'article 196 del Reglament d'Estrangeria podria simplificar i reduir el procés.

Aquesta situació, adjectivada com a estructural, produeix contrasentits i dilemes ètics entre professionals. Els i les joves arriben a la majoria d'edat, però la seva perspectiva de futur no està gens clara, ja que acaba aquí el seu recorregut d'acollida i acompanyament. Aquest fragment ho il·lustra a la perfecció:

Hay obstáculos estructurales... muchos chavales llegan a la mayoría de edad y nosotros no podemos resolver la perspectiva de futuro, la emancipación, no le podemos garantizar un recurso residencial después de los 18 años, no le podemos ofrecer un puesto laboral. Éticamente a veces no tenemos respuestas, y cuando no tienes la respuesta, no puedes ser claro.... ante sus preguntas. Entonces los objetivos no se logran, porque el objetivo es la autonomía de la persona... estamos muy, muy lejos de esto. (bcn6; cod2.5; ref1)

En tots els sentits, els resultats demostren que els trànsits geogràfics i institucionals de la infància migrant es tradueixen malauradament en dinàmiques d'inseguretat, inestabilitat i d'exclusió reiterada, la qual cosa comporta que al llarg del procés es produeixin fugues iniciant a vegades circuits al sistema de justícia juvenil i circuits de carrer que es retroalimenten. Així, es fa un treball complex per part dels equips professionals per posar al servei dels joves un sistema d'acollida, que difícilment respon a les seves necessitats, i que a més té una lògica altament selectiva, a mode d'embut, on massa pocs difícilment podran arribar al final de la darrera porta.

Conclusions

Els resultats d'aquesta recerca il·lustren les diferències existents entre la tipologia de centres, posant l'accent tant en els itineraris com en els propis significats de l'acollida i com aquests condicionen l'establiment de les relacions socioeducatives. En tots ells, el procés d'acollida està definit i altament protocol·litzat, malgrat que en la pràctica trobem realitats diferenciades com, per exemple, la vulneració del dret de protecció quan es posa en dubte la minoria d'edat. A la llum del recorregut desplegat al llarg d'aquestes pàgines, constatem la creació de dispositius denominats d'acollida però que, en la pràctica, corren el risc de traduir-se en opcions alternatives i excloents per als joves que migren sols. Es podria conjeturar que ens trobem davant d'un sistema que sembla “voler acollir”, però que troba elements estructurals —de caire administratiu i jurídic— que ho obstaculitzen. Les portes mencionades esdevenen fronteres ubiqües i omnipresents que es tradueixen en llocs de lluita (Ioannidis, Dimou i Dadusc, 2021).

Malgrat que en aquesta ocasió l'anàlisi ha estat feta únicament a partir dels discursos dels equips professionals, aquests permeten visibilitzar els desplaçaments constants de la infància; trànsits que sembla que mai acaben i que mantenen la circulació institucional permanentment mentre segueixen normalitzant-se les fronteres nacionals que demonitzen la mobilitat, vista com a perillosa per a la seguretat política i personal, fins i tot quan aquest fenomen qüestiona la interdependència i les xarxes transnacionals en les quals estem cada vegada més immersos (Sheller i Urry, 2006). Els resultats posen de relleu situacions de mobilitat múltiples que qüestionen les característiques del discurs dominant vinculat a les (im)mobilitats: la capacitat de moure's, la llibertat de moviment i, la tendència a canviar ràpidament (Glick-Shiller i Salazar, 2013) i que permeten analitzar-ne els significats ocults.

Aquests joves, que viuen uns itineraris geogràfics amb situacions d'extrema dificultat i perillositat durant els seus trajectes fins arribar a Europa, es troben amb que un cop arribats la mobilitat continua dins d'un sistema de protecció que no garanteix la seva regularització administrativa. Van passant d'una comunitat a altra, en un marc jurídic que dibuixa línies dispars i descoordinades en els diferents territoris ja que es legisla de forma diferent, com diferent és cada sistema de protecció i acollida. Així, ens trobem amb que les situacions de trànsit i d'expulsió d'aquests joves estan estretament lligades a les polítiques de frontera, el control de les poblacions, les xarxes de tràfic humà i el neoliberalisme (Sassen, 2015), les quals sotmeten a aquests infants i joves a la vulnerabilització, entesa per Butler (2010) com la condició políticament induïda que provoca que certes persones estiguin diferencialment més exposades a la violència fruit de la manca de xarxes de suport social i econòmic. Desafortunadament, molts d'aquests joves

acaben sortint dels centres residencials sense haver aconseguit emancipar-se i la seva presència als carrers es fa evident, sent un reflex del fracàs del sistema de protecció català —i per extensio, estatal— (Vinaixa, 2019).

Per si això no fos suficient, la seva acollida als nous contextos està carregada de racisme, especialment pels joves marroquins (una gran majoria). La islamofòbia, i el que Cebolla i Requena (2010) identifiquen com a “desavantatge marroquina”, sobresurt de nou demostrant situacions objectives de major desavantatge social i econòmica no només respecte de la població autòctona (a França, Països Baixos i Espanya, segons el seu estudi), sinó també d'altres persones migrants. Aquesta realitat adversa provoca en els joves situacions contradictòries i especialment de desconfiança cap al sistema, mentre el sistema continua obviant que els processos d'incorporació són un tot dialècticament interconnectat que ha de re-situar el focus de la població nouvinguda a la societat receptora (Carrasco, Pàmies i Ponferrada, 2011).

A través dels resultats, hem vist com la bipolaritat normativa (Palomino, 2012) que travessa el sistema de protecció genera una tensió entre la consideració dels joves com a subjectes d'especial protecció i, alhora, com a subjectes de control migratori degut a la seva situació d'irregularitat administrativa. Podríem dir que aquesta paradoxa predisposa als centres a treballar més a partir de la condició d'estranger que de menor en situació de vulnerabilitat. Coincidint amb Wal Pastoor (2017), les entrevistes demostren que els joves són víctimes de trajectòries alternatives de participació, aprenentatge i inclusió. Existeix una bretxa enorme entre els drets dels quals gaudeixen formalment els joves migrats sols i l'abús administratiu i burocràtic que experimenten una vegada que arriben al seu destí (Barbulescu, 2016). I és que els seus itineraris educatius estan condicionats per la seva regularització (consecució del NIE, permís de residència i/o treball, etc.); fet que deixa en escac i mat les seves possibilitats d'emancipació jurídica i social, especialment si tenim en compte que en arribar a la majoria d'edat sense documentació, la protecció desapareix i els seus estatus migratoris passen a ser considerats il·legals. Expressant-ho d'una altra manera, sense regularitzar la seva situació administrativa, el treball educatiu dels professionals es situa en un atzucac.

No podem deixar tampoc d'assenyalar que l'entrada al sistema de protecció es produeix, per un percentatge elevat de menors, a través de les comissaries dels Mossos d'Esquadra. És possible parlar d'una acollida adequada quan s'atorga als cossos de seguretat aquesta funció? Voldríem suggerir que probablement aquesta via d'entrada no és la més encertada per ser precisament la primera possibilitat de vincle. Com han apuntat Calvo i Shaimi (2020), d'una banda, la policia no està preparada per atendre aquestes situacions i, de l'altra, és una via com a mínim intimidatòria per als joves. Si l'acollida és uns dels aspectes crucials pel posterior recorregut socioeducatiu del joves, creiem que la

primera atenció que se'ls dona no pot començar per les forces de seguretat sinó, com apunten aquests autors, per un servei tècnic adequat que pugui atendre'n les necessitats en un moment especialment fràgil.

Els sistemes d'acollida i els processos migratoris que viuen els joves no sempre coincideixen. Provoquen processos d'encontres i desencontres entre els itineraris d'institucionalització d'aquests joves, i els seus projectes, expectatives i vivències com a persones en trànsit. En aquest sentit, a vegades entren en conflicte situacions de primera necessitat (aconseguir roba, sabates, etc.), amb expectatives, imaginaris i experiències viscudes en els quals l'Estat espanyol apareix com una terra d'oportunitats. Precisament, en aquestes no-trobades és on se situa un elevat nombre de joves i on els professionals s'esforcen per oferir-los un sistema d'acollida que no encaixa amb les seves inquietuds i necessitats; provocant-los el síndrome d'"hoste permanent". Aquest síndrome, identificat per Miquel Fuster (citat a Martínez, 2020), es produeix quan les persones que habiten un recurs residencial ho fan a mode de garatge humà, enlloc de desenvolupar un autèntic sentiment de pertinença, seguretat i acollida. Segons Martínez (2020) això podria millorar amb dinàmiques participatives on els joves poguessin prendre decisions en els espais i recursos, així com, fomentar espais espirituals, que promoguin el repòs, el silenci, la intimitat, el coneixement personal, el sentit de la pròpia existència... (Benavent, 2013). Aquests aspectes són especialment importants en un jovent que ha viscut uns processos vitals i migratoris marcats pel risc i la incertesa, processos que cal treballar per integrar-los positivament en les seves narratives de vida i així, continuar el seu creixement i desenvolupament personal. L'espiritualitat i la consciència d'un mateix pot contribuir en la construcció de relats de futur des del passat. Aquest és un altre dels reptes per l'acollida en un sistema de protecció a la infància i adolescència.

Tots aquests aspectes apareixen com uns dels principals impediments per l'establiment de relacions educatives segures i transformadores amb els joves, i entre ells i el conjunt de la nostra societat. Si, com s'ha indicat al inici d'aquest treball, acollir ens remet etimològicament a admetre a casa, donar refugi, el sistema de protecció hauria de resoldre la paradoxa existent entre una concepció que bascula entre els drets de protecció de la infància i l'aplicació de la Llei d'Estrangeria. Potser, com ha suggerit Peláez (2018), es tractaria de donar preferència a una sobre altre, o compatibilitzar ambdues per garantir un procés d'acollida que permeti construir vincles segurs que els acompanyin en la construcció d'un itinerari d'inclusió social i un projecte de vida a Catalunya. És precisament en aquesta línia que Empez (2020) planteja que un dels reptes centrals del treball amb aquests joves és visibilitzar-los primer com a joves i, després, com a estrangers.

Al mateix temps, des del govern de la Generalitat de Catalunya es desprèn una certa voluntat per millorar la seva situació a través de l'"Estratègia Catalana de

l'Acollida i la inclusió dels infants i joves emigrats sols" (Departament de Treball, Afers Socials i Famílies 2021) i la iniciativa del sistema de protecció d'endeagar serveis fins als 21 anys per aquells joves que mostrin un bon comportament, davant la lentitud burocràtica de la regularització. No obstant, cal una agenda més dinàmica i ambiciosa per complementar l'enfocament de la feina actual, una que reconegui la capacitat, iniciativa i ambició dels joves i que col·loqui el dret a la mobilitat infantil i adolescent segura i legal al seu centre d'atenció (Bhabha 2019).

Referències

- Abderrahman, J. M., Ruiz, F. i Vilà, R. (2018). Historia de vida de un menor extranjero no acompañado de Melilla. HYPERLINK "<https://dialnet.unirioja.es/servlet/revista?codigo=25610>" *Modulema: Revista científica sobre diversidad cultural*, 2, 86-112.
- Vilà, R., Freixa, M., Sánchez, A., Massot, I. i Ruiz, F. (2020). Los mal llamados "Menores extranjeros no acompañados" (MENA) en Barcelona desde la visión de las y los educadores. Dins, C. Pérez. et al., *La convivencia escolar: un acercamiento multidisciplinar a las nuevas necesidades* (pp. 107-118). Dykinson.
- Venceslao, M. i Marí, R. (2021) Intervención educativa en centros de justicia juvenil. Una aproximación a sus discursos y prácticas, *Pedagogía Social. Revista Interuniversitaria*, 38, 181-193. DOI: 10.7179/PSRI_2021.38.12
- ACNUDH (Oficina de l'Alt Comissariat de les Nacions Unides). (2016). Principios recomendados para orientar las acciones relativas a los niños en tránsito y otros niños afectados por la migración. Naciones Unidas. <http://principlesforcom.jimdo.com>
- Benavent, E. (2013). *Espiritualidad y educación social*. UOC.
- Bhabha, J. (2019). Children on the move in the twenty-first century. Developing a rights-based plan of action. Dins Suàrz-Orozco, M., *Humanitarianism and mass migration. Confronting the world crisis* (pp. 83-98). University of California Press & Ross Institute.
- Bluebond-Langner, M. i Korbin, J. E. (2007). Challenges and opportunities in the anthropology of childhoods: An introduction to "children, childhoods, and childhood studies", *American Anthropologist*, 109(2), 241-246. <https://doi.org/10.1525/aa.2007.109.2.241>
- Bowlby, J. (2011). *El apego y la pérdida*. Paidós.
- Bravo, A. i Santos-González, I. (2017). Menores extranjeros no acompañados en España: necesidades y modelos de intervención. *Psychosocial Intervention*, 26, 55-62 <https://doi.org/10.1016/j.psi.2015.12.001>
- Butler, J. (2010). *Marcos de guerra. Las vidas lloradas*. Paidós.
- Calvo, F. i Shaimi, M. (2020). Salut mental, sensellarisme i vulnerabilitat de joves extutelats, *Educació Social. Revista d'Intervenció Socioeducativa*, 75, 117-144.

- Carrasco, S., Pàmies, J. i Ponferrada, M. (2011). Fronteras visibles y barreras ocultas: la experiencia escolar del alumnado marroquí en Cataluña y mexicano en California, *Revista Migraciones*, 29, 31-60.
- Cebolla, H. i Requena, M. (2010). *Marroquíes en España, los Países Bajos y Francia: gestión de la diversidad e integración*. Real Instituto Elcano. http://www.realinstitutoelcano.org/wps/wcm/connect/b3a222804205d935b277bf1233cb485b/ARI11-2010_Cebolla_Requena_marroquies_diversidad_integracion.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=b3a222804205d935b277bf1233cb485b
- Cyrulnik, B. (2006). *Los patitos feos: la resiliencia. Una infancia infeliz no determina la vida*. Gedisa.
- Departament de Treball, Afers Socials i Famílies (2021). Estratègia catalana per a l'acollida i la inclusió dels infants i joves emigrats sols. Generalitat de Catalunya. https://treballiaferssocials.gencat.cat/ca/ambits_tematics/infancia_i_adolescencia/estrategiacatalanaacollida/
- Empez, N. (2020). Creciendo y viendo crecer: Trabajando como Educadora Social con jóvenes migrados, *RES, Revista de Educación Social*, 30, Enero-Junio, 96-106.
- Gilligan, C. (2014). Moral injury and the ethic of care: reframing the conversation about differences, *Journal of Social Philosophy*, 45(1), 89-106.
- Glick-Schiller, N. i Salazar, N. B. (2013). Regimes of Mobility Across the Globe, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 39(2), 183-200. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2013.723253>
- Gómez Mundó, A. (2012). *Sabers i sentits de l'educació social. Sostenir l'ofici*. Editorial UOC.
- Gutman, L. (2009). *La revolución de las madres*. Integral.
- Ioannidis, P., Dimou, E. i Dadusc, D. (2021). Sappers of Fortress Europe: Exploring the Micropolitics of Borders through the Occupational Culture of Asylum Caseworkers in Greece. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 47(15): 3641-3659. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2021.1873114>.
- Kohli, R. (2006). The sound of silence: Listening to what unaccompanied asylum seeking children say and do not say. *British Journal of Social Work*, 30, 707-721.
- Marco, E. (2017). Dispositivos de control y reproducción de desigualdades en la intervención con jóvenes migrantes, *RASE, Revista de la Asociación de Sociología de la Educación*, 10(1), 50-63. <https://doi.org/10.7203/RASE.10.1.9268>
- Martínez, O. (2020). *Habitar recursos residenciales. Trabajar donde el otro está viviendo*. UOC.
- Martín-Palomino, E. (2012). Las migraciones de menores no acompañados desde una perspectiva de género, *Dilemata*, 10, 65-84.
- Meirieu, P. (2001). *La opción de educar: ética y pedagogía*. Octaedro.
- Mels, C., Derluyn, I. i Broekaert, E. (2008). Social support in unaccompanied asylum-seeking boys: A case study, *Child: Care, Health and Development*, 34, 757-762.

- Patton, M. Q. (1990). *Qualitative evaluation and Research Methods*. Sage.
- Peláez, P. (2018). El estado de la cuestión sobre los derechos de los MENAS en España: entre la protección y el abandono, *RES, Revista de Educación Social*, 27, Julio-Diciembre, 48-70.
- Perazzo, C. i Zuppiroli, J. (2018). *Los más solos*. Save the Children.
- Perelló, M. I. (2015). Política migratoria en la frontera sur de España con Marruecos: sus consecuencias y el papel de las organizaciones de la sociedad civil, dins García Castaño, F. J., Megías Megías, A. i Ortega Torres, J. (eds.), *Actas del VIII Congreso sobre Migraciones Internacionales en España* (Granada, 16-18 de septiembre de 2015) (pp. S16/106-S16/120). Instituto de Migraciones
- Sánchez-Rincón, N. (2020). La acogida en educación como principio esencial para el encuentro con el otro, *Revista de Investigaciones UCM*, 20(35), 24-38.
- Sassen, S. (2014). *Expulsions: Brutality and Complexity in the Global Economy*, Cambridge: Belknap Press.
- Sheller, M. i Urry, J. (2006). The new mobilities paradigm, *Environment and Planning A*, 38(2), 207-226.
- Suárez, L. (2004). Niños entre fronteras: migración de menores no acompañados en el mediterráneo occidental, *Migración y Desarrollo*, 2, 35-48.
- Vieira, A., Marques, J. C., Prata, M. i Vieira, R. (2017). The inclusion of the other in ourselves: reception and comprehension of refugees in Portugal. *Intercultural Education*, 28(2), 196-205. <https://doi.org/10.1080/14675986.2017.1308658>
- Vinaixa, M. (2019). La mayoría de edad: un mal sueño para los menores extranjeros no acompañados. *Cuadernos de derecho transnacional*, 11(1), 571-602. <https://doi.org/10.20318/cdt.2019.4633>
- Wade, J., Sirriyeh, A., Kohli, R. i Simmonds, J. (2012). Fostering unaccompanied asylum-seeking young people: creating a family life across a 'world of difference'. BAAF Adoption and Fostering.
- Wal Pastoor, L. de (2017). Reconceptualising refugee education: exploring the diverse learning contexts of unaccompanied young refugees upon resettlement. *Intercultural Education*, 28(2), 143-164. <https://doi.org/10.1080/14675986.2017.1295572>
- Westwood, J. L. (2012). Constructing risk and avoiding need: Findings from interviews with social workers and police officers involved in safeguarding work with migrants children. *Child Abuse Review*, 21, 349-361.

© Montserrat Freixa, Angelina Sánchez-Martí, Marta Venceslao i Ruth Vilà, 2022

© *Quaderns de l'ICA*, 2022

Fitxa bibliogràfica

Freixa, M., Sánchez-Martí, A., Venceslao, M. i Vilà, R. (2022). L'acollida “on the move” de la infància i joventut que migra sola a Catalunya. Una visió des dels i les professionals. *Quaderns de l'Institut Català d'Antropologia*, 38(1), 97-118. Barcelona: ICA. [ISSN 2385-4472].